

CdGa₂S₄ VƏ ZnGa₂S₄ KRİSTALLARINDA İŞİĞİN KOMBİNASİYON SƏPİLMƏSİ

X.K. ŞİRƏLİYEV, İ.Ə. MƏMMƏDOVA, T.H. KƏRİMOVA, N.A. ABDULLAYEV

*Azərbaycan MEA-nın H.M. Abdullayev adına Fizika İnstitutu,
Bakı şəh. AZ-1143, H. Cavid, 131*

xatireee@bk.ru

Təqdim olunan işdə CdGa₂S₄, ZnGa₂S₄ kristallarının Raman spektrləri çəkilmiş və onların müqayisəli təhlili verilmişdir. Müəyyən olunmuşdur ki, CdGa₂S₄ kristalı üçün Raman tezlikləri 219 sm⁻¹, 310 sm⁻¹, 350 sm⁻¹, 85sm⁻¹, 136sm⁻¹, 166sm⁻¹, 240sm⁻¹, 297sm⁻¹, 323.5sm⁻¹, 364.5sm⁻¹, 393sm⁻¹, ZnGa₂S₄ kristalı üçün isə 230sm⁻¹, 319sm⁻¹, 108sm⁻¹, 137.5sm⁻¹, 169.5sm⁻¹, 270sm⁻¹, 278sm⁻¹, 337.5sm⁻¹, 374sm⁻¹, 397.5sm⁻¹ təşkil edir. CdGa₂S₄ ZnGa₂S₄ kristallarında uyğun olaraq 219 sm⁻¹ və 230 sm⁻¹ tezlikli fononlar üçün spektral xəttin yarımənənə (FWHM), xəttin spektral yerinə görə kristal səthinin 50 mkm×50 mkm sahəsində xəritələnmə aparılmışdır. Əldə olunmuş 2D və 3D təsvirlərinin müqayisəsinə görə ZnGa₂S₄ kristalının səthi CdGa₂S₄-ə nəzərən daha qeyri-bircinsdir.

Açar sözlər: Raman spektri, spektral xətt, moda, monokristal, polikristal.

Pacs: 78.30.Fs

1. GİRİŞ.

S₄² faza qrupunda kristallaşan A²B³C⁶₄ (A–Zn,Cd; B–In,Ga; C–S,Se,Te) qrup birləşmələri kimyəvi analoqu I-III-VI₂ və II-IV-V₂ olan sfalerit və xalkopirit strukturuna malikdir. Bu kristallar üçün xarakterik olan ikili şüasınma, böyük qeyri-xətti qavrayıcılıq əmsali, parlaq lüminessensiya, qadağan zolağın eninin 2.5-4.5eV olması, yüksək fotohəssaslıq kimi xassələri onların yarımkeçirici cihazlarda, xüsusilə də, qeyri-xətti çeviricilərdə istifadəsinə imkan verir [1,2]. Buna görə də bu birləşmələrin fiziki xassələrinin araşdırılması xüsusilə də fonon spektrlərinin tədqiqi, fononların tezliyi, fonon-fonon qarşılıqlı təsirləri və s. haqda informasiya əldə olunması əsas məsələlərdən biridir [3,4].

2. KRİSTALLARIN ALINMASI VƏ EKSPERİMENTİN METODİKASI.

Kristallar qaz köçürmə metodu ilə alınmışdır, ZnGa₂S₄ ağmtıl, CdGa₂S₄ isə sarı rəngdədir.

CdGa₂S₄, ZnGa₂S₄ kristallarında işığın Raman səpilmə spektrləri Nanofinder 30 (Tokyo Instr., Japan) Konfokal Raman Mikrospektrometrində ölçülmüşdür. Həyəcənlaşdırıcı mənbə kimi λ=532 nm dalğa uzunluqlu və 10mVt gücünə malik Nd:YAG lazerin ikinci harmonika generasiyasından istifadə olunmuşdur. Spektral ayırdetmə 1800 xətt/mm spektrometr qəfəsinə uyğun olaraq 0,5 sm⁻¹ təşkil edir. Səpilən şüalanma detektoru fotonları hesablama rejimində işləyən və -100°C–yə qədər soyudulan CCD kamerasıdır. Spektrlərin ölçülməsi perpendikulyar olaraq geriye səpilmə istiqamətində həyata keçirilmişdir.

Şəkil 1-də CdGa₂S₄, ZnGa₂S₄ monokristallarının kristal qəfəsi (a) və Brüllien zonası (b) təsvir edilmişdir. Hər iki kristal eyni faza qrupuna malik olub tetragonal quruluşludur.

Şəkil 2-də CdGa₂S₄, ZnGa₂S₄ kristallarının Raman spektrləri təsvir edilmişdir. CdGa₂S₄-in Raman spektri 11 modadan ibarət olub, 85÷393sm⁻¹ oblastını

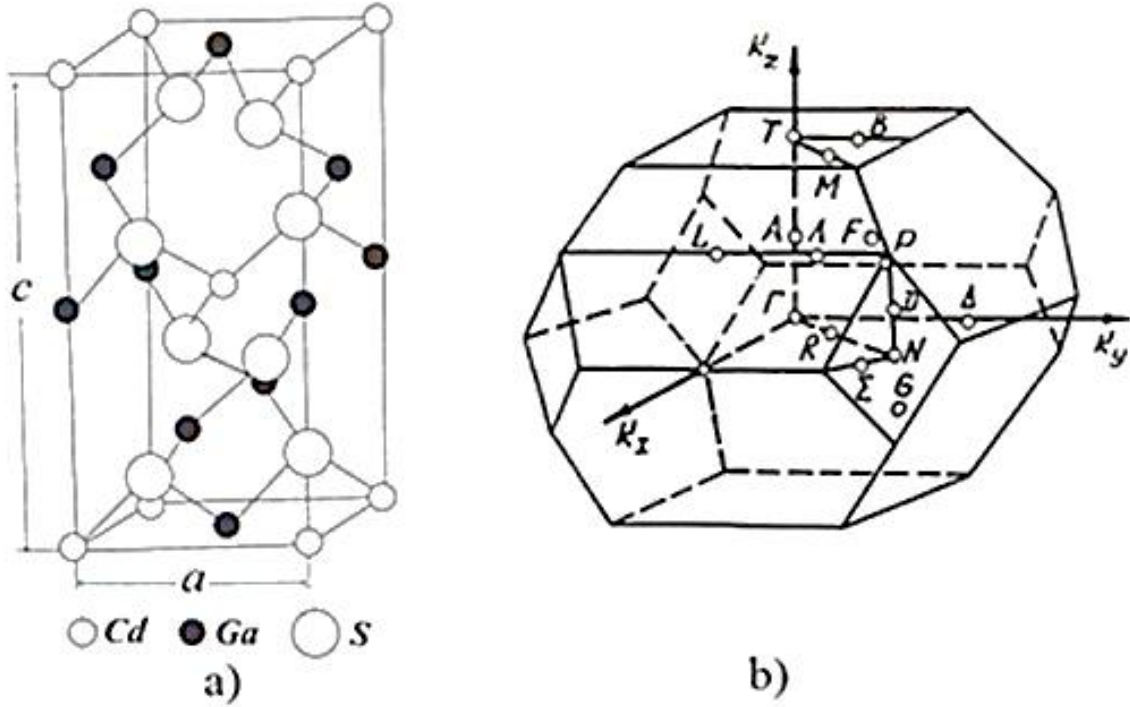
əhatə edir. ZnGa₂S₄ isə 10 modadan ibarət olub, 108÷397.5 sm⁻¹ oblastını əhatə edir. Ən intensiv spektral xətt CdGa₂S₄ kristalında 219 sm⁻¹, ZnGa₂S₄ üçün 230 sm⁻¹ olub S anionlarının Z oxunda rəqsi hərəkəti ilə bağlıdır.

Hər iki kristal üçün 300 K temperaturda müəyyən edilmiş Raman spektrlərinin müqayisəsi göstərir ki, yüksək tezlikli modalar təxminən üst-üstə düşür. Spektrlərdəki fonon tezliklərini seçmə qaydasından istifadə edərək, simmetriya tipləri ilə təsnif etmək olur. Elementar qəfəsi 7 atomdan ibarət olan kristallarda rəqsi spektr 21 normal modadan təşkil olunmuşdur. Onlardan 3-ü akustik, qalanları Raman və infraqırmızı aktiv olan fononlardır. A simmetriya modaları anionların x, y, z oxları üzrə hərəkətini, B simmetriya modaları atomların c kristalloqrafik oxu boyunca hərəkətini, E simmetriya modaları c oxuna perpendikulyar ab müstəvisində atomların hərəkətini təsvir edir.

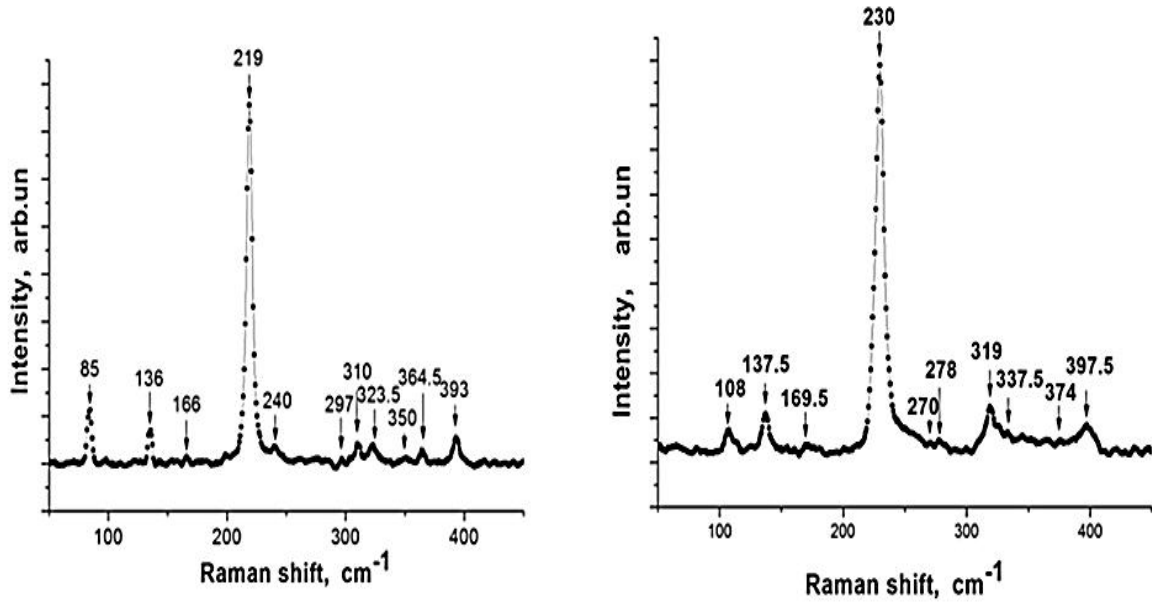
CdGa₂S₄ kristalının Raman tezlikləri [5], ZnGa₂S₄ kristalında isə [6] işindəki nəticələrlə müqayisə olunaraq Cədvəl.1-də göstərilmişdir.

Cədvəl 1.

Raman tezliklərinin simmetriyaları		
Symmetry	CdGa ₂ S ₄	ZnGa ₂ S ₄
A	219	230
A	310	319
A	350	-
E	85	108
B	-	-
E	136	137.5
B	166	169.5
E	240	270
B	-	278
B	297	-
E	323.5	337.5
E	364.5	374
E	393	397.5

Şəkil 1. CdGa₂S₄, ZnGa₂S₄ monokristallarının kristal qəfəsi (a) və Brillüen zonası (b).

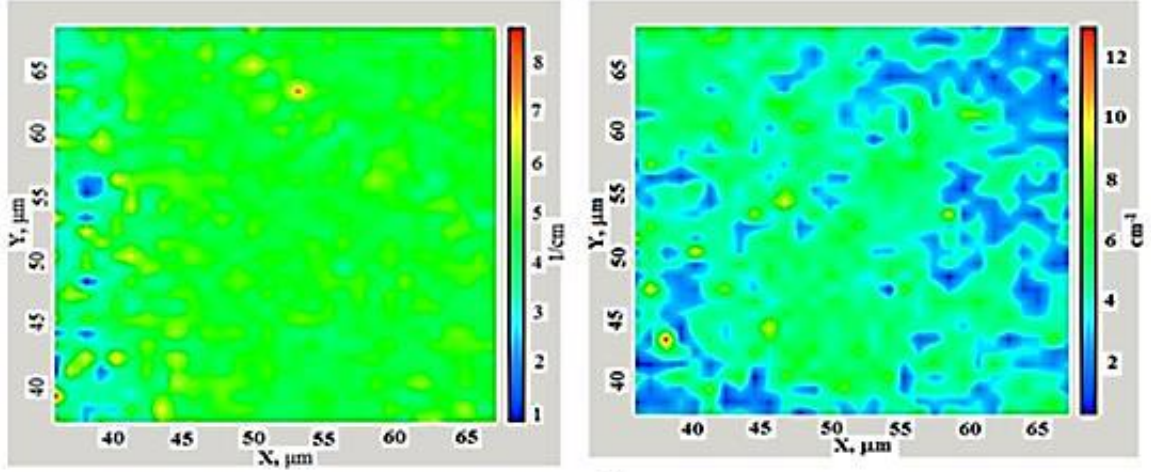

Şəkil 2. CdGa₂S₄ (solda) və ZnGa₂S₄ (sağda) monokristallarının Raman spektrləri.

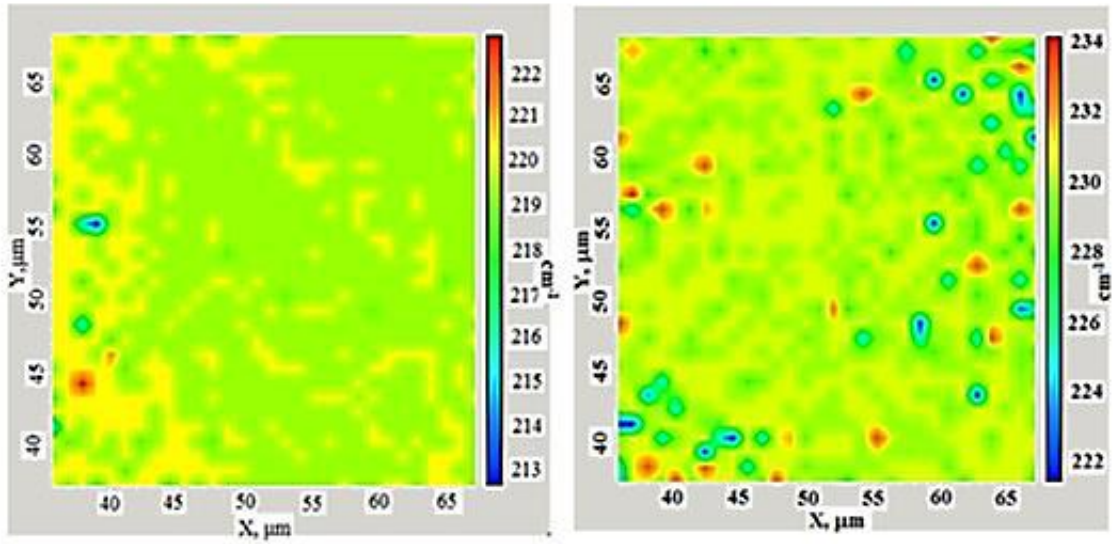
3. CdGa₂S₄ və ZnGa₂S₄ KRİSTALLARININ SƏTHİNİN XƏRİTƏLƏNMƏSİ (MAPPING).

Kristal səthinin bircinsliliyini müəyyən etmək üçün konfokal Raman Mikrospektrometrinin kristal səthinin optik skanlanması (xəritələnməsi) imkanından istifadə edilmişdir. Şəkil 3-də CdGa₂S₄ və ZnGa₂S₄

kristallarının səthinin xəritələnməsinin 2D təsvirləri verilmişdir. Xəritələnmə ən intensiv 219sm⁻¹ və 230sm⁻¹ tezlikli fonon üçün spektral xəttin yarımənə (FWHM) (a) və xəttin spektral yerinə (b) görə kristal səthinin 50 mkm·50 mkm sahəsində aparılmışdır. Şəkiləndən görüldüyü kimi ZnGa₂S₄ kristalının səthi CdGa₂S₄-ə nəzərən daha qeyri-bircinsdir.

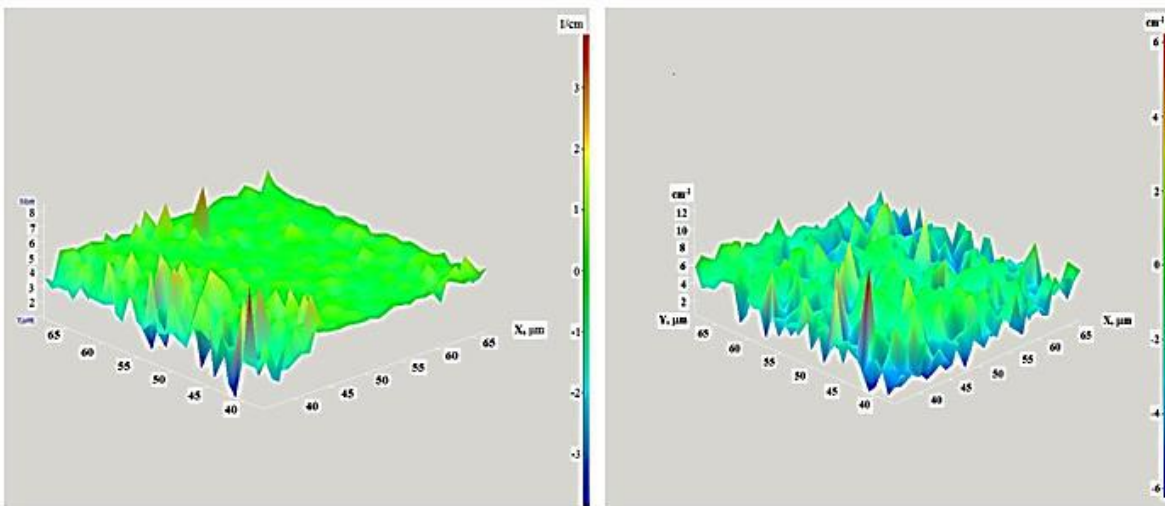

a)

b)

Şəkil 3. CdGa₂S₄ və ZnGa₂S₄ kristallarının uyğun olaraq xəritələnməsinin 2D təsvirləri a) spektral xəttin yarımeni, b) spektral xəttin yeri

Şəkil 4. Uyğun olaraq CdGa₂S₄ (solda) və ZnGa₂S₄ (sağda) kristalları üçün spektral xəttin yarımeninə görə 3D xəritələnməsi.

4. YEKUN.

CdGa₂S₄, ZnGa₂S₄ kristallarında işıq raman səpilməsi spektrləri Nanofinder 30 (Tokyo Instr., Japan) Konfokal Raman Mikrospektrometrində ölçülmüşdür. CdGa₂S₄ kristalı üçün 219 sm⁻¹, ZnGa₂S₄ kristalında isə 230 sm⁻¹ tezlikli fonon üçün spektral xəttin yarımənənə (FWHM), xəttin spektral yerinə görə kristal səthinin 50 mkm×50 mkm sahəsində xəritə-

lənə aparılmışdır. Əldə edilmiş 2D və 3D təsvirlərinin müqayisəsinə görə ZnGa₂S₄ kristalının səthi CdGa₂S₄-ə nəzərən daha qeyri-bircins olması göstərilmişdir.

Bu iş Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Elmin İnkişafı Fondunun maliyyə yardımı ilə yerinə yetirilmişdir-Qrand № EIF-BGM-3-BRFTF-2+/2017-15/02/1.

-
- [1] H. Hahn, G. Frank, W.Klinger, A.D.Storger, O.Storger. Z.Anorg. Allg.Chem., 1995, 279, 24.
- [2] A.A. Vaiolin, Yu.A. Nikolaev, I.K. Polusihina, Yu.V.Rud, V.Yu.Rud I.E.Terexov, and N.Fernelius. Semiconductors.37, 572 (2003)
- [3] A.N.Georgobiani, S.I.Radautsan, I.M.Tigin-yanu. Semiconductors, 1985, 19, 193.
- [4] I.S.Yahia, M.Fadel, G.B.Sakr, F.Y. Hanoglu, S.S. Shenouda, W.A. Faroog. J. Alloys Compd., 2011, 509, 4414.
- [5] З.А.Джахангирли, Т.Г. Керимова, И.А.Мамедова, Н.А. Абдуллаев, Н.Т. Мамедов. ФТТ, т.60, 2018, №11, 2265-2269
- [6] A. Eifler, G.Kraus, V.Riede, V.Kramer, W.Grill. J. Phys. and chemistry of solids, 2005, v.66, N11, 2052-2057.

Kh.K. Shiraliyeva, I.A. Mammadova, T.G. Kerimova, N.A. Abdullayev

RAMAN SCATTERING OF LIGHT IN CdGa₂S₄ AND ZnGa₂S₄ CRYSTALS

In the given work Raman spectra of crystals were measured and investigated with the comparing each other. It was determined that Raman frequencies for CdGa₂S₄ are 219 cm⁻¹, 310 cm⁻¹, 350 cm⁻¹, 85cm⁻¹, 136cm⁻¹, 166cm⁻¹, 240cm⁻¹, 297cm⁻¹, 323.5cm⁻¹, 364.5cm⁻¹, 393cm⁻¹, for ZnGa₂S₄ they are 230cm⁻¹, 319cm⁻¹, 108cm⁻¹, 137.5cm⁻¹, 169.5cm⁻¹, 270cm⁻¹, 278cm⁻¹, 337.5cm⁻¹, 374cm⁻¹, 397.5cm⁻¹. On the 50 μm×50 μm surface of CdGa₂S₄ and ZnGa₂S₄ crystals for 219 cm⁻¹ and 230 cm⁻¹ phonons according to FWHM and maximum position of spectral lines were taken the mapping. According to the comparison of obtained 2D and 3D images the surface of ZnGa₂S₄ crystal is much more nonhomogeneous than CdGa₂S₄.

X.K. Shiraliyeva, I.A. Mammadova, T.G. Kerimova, N.A. Abdullayev

КОМБИНАЦИОННОЕ РАССЕЙЯНИЕ СВЕТА В КРИСТАЛЛАХ CdGa₂S₄ И ZnGa₂S₄.

В представленной работе получены спектры Рамановского рассеяния в кристаллах CdGa₂S₄ и ZnGa₂S₄ и дан их сравнительный анализ. Обнаружено, что в рамановских спектрах монокристаллов CdGa₂S₄ наблюдаются следующие частоты: 219 см⁻¹, 310 см⁻¹, 350 см⁻¹, 85см⁻¹, 136см⁻¹, 166см⁻¹, 240см⁻¹, 297см⁻¹, 323.5см⁻¹, 364.5см⁻¹, 393см⁻¹. Соответственно, в рамановских спектрах монокристаллов ZnGa₂S₄ наблюдаются частоты: 230см⁻¹, 319см⁻¹, 108см⁻¹, 137.5см⁻¹, 169.5см⁻¹, 270см⁻¹, 278см⁻¹, 337.5см⁻¹, 374см⁻¹, 397.5см⁻¹. С целью выяснения положения максимума и полуширин для частот 219 см⁻¹ и 230 см⁻¹, соответственно, монокристаллов CdGa₂S₄ и ZnGa₂S₄, было проведено сканирование лазерным лучом на площади 50 мкм×50 мкм. Из полученных 2D и 3D изображений результатов сканирования выявлено, что монокристаллы ZnGa₂S₄ менее однородны, чем монокристаллы CdGa₂S₄.

Qəbul olunma tarixi: 28.01.2019